

<https://doi.org/10.62837/2026.4.451>

CAHİDƏ YAQUBOVA ETİBAR QIZI
Doctoral student
Folklore Institute of ANAS
cahidey1996@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7757-1723

BİR QADIN BAYATI SÖYLƏYİCİSİ XÜLASƏ

Azərbaycan xalq ədəbiyyatında geniş yayılan janrlardan biri bayatıdır. Sadə struktura sahib olmasına baxmayaraq, o özündə mücərrəd, dərin fikir və mənalara ehtiva edən yığcam, qısa lirik parçalardan ibarətdir. Türk xalqlarında bayatı “yir”, “jır”, “mani”, “xoyrat”, “türkü”, “cınıq” və sair adlarla tanınır. Bu janrın tarixi, adı, yaranmasını Mirəli Seyidov, Salman Mümtaz, Məmmədhüseyn Təhmasib, Həmid Araslı və başqa tədqiqatçılar araşdırmışdır. Salman Mümtaz araşdırmalarına əsasən, Bayatının Oğuz xanın nəvəsi Bayatla əlaqələndirmişdir. Bayatılar Azərbaycan xalqının məişəti, həyatı, dünyagörüşü və mənəviyyatını əks etdirir. Çox zaman bayatlarımız xalq mahnılarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Xalq tərəfindən müxtəlif musiqilər bəstələnmişdir. Bayatılar musiqilə bağlı lirik nümunələrdir. Ötən əsrin əvvəllərindən başlayaraq bayatılar toplanaraq nəşr edilmişdir. Bayatılar xalq mahnılarının, nəğmələrin yaranmasına mənbə yeri olmuş, zamanla inkişaf edərək formalaşmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, məqalədə sözü keçən söyləyici Sitarə Müslümlü bayatı janrında lirik parçalar söyləyərək şifahi xalq ədəbiyyatına yeni nəfəs gətirir. Söyləyici fərqli misralarda bayatılar deyərək bayatı janrının bir daha araşdırılmasına təkan verir.

Açar sözlər: folklor, bayatı, vətən, xalq, Sitarə Müslümlü, lirika

CAHIDA YAGUBOVA **A FEMALE BAYATI PERFORMER** **SUMMARY**

The Bayati is one of the most widely spread genres in Azerbaijani folk literature. Despite its simple structure, it consists of concise, short lyrical pieces that embody abstract, profound thoughts and meanings. Among Turkic peoples, the bayati is known by names such as “yir,” “jyr,” “mani,” “khoyrat,” “turku,” “jinyg,” and others. The history, name, and origins of this genre have been researched by scholars such as Mirali Seyidov, Salman Mumtaz, Mammadhasan Tahmasib, Hamid Arasli, and others. Based on his research, Salman Mumtaz associated the Bayati with Bayat, the grandson of Oghuz Khagan. Bayatis reflect the lifestyle, life, worldview,

and spirituality of the Azerbaijani people. Often, our bayatis have led to the creation of folk songs, and various musical compositions have been created by the people. Bayatis are lyrical examples associated with music. Since the beginning of the last century, bayatis have been collected and published. Bayatis have served as a source for the emergence of folk songs and chants, developing and taking shape over time. It should be noted that the narrator mentioned in the article, Sitara Muslimlu, breathes new life into oral folk literature by reciting lyrical pieces in the bayati genre. By performing bayatis in different verses, the narrator provides an impetus for the further research of the bayati genre.

Keywords: folklore, bayati, motherland, people, Sitara Muslimlu, lyrics

РЕЗЮМЕ

Баяти — один из самых распространенных жанров азербайджанского народного фольклора. Несмотря на простую структуру, он состоит из лаконичных, кратких лирических отрывков, воплощающих в себе абстрактные, глубокие мысли и смыслы. У тюркских народов баяти известен под такими названиями, как «йир», «жыр», «мани», «хойрат», «тюркю», «джыныг» и другие. Историю, название и происхождение этого жанра исследовали Мирали Сейидов, Салман Мумтаз, Мамедгусейн Тахмасиб, Гамид Араслы и другие исследователи. Согласно исследованиям Салмана Мумтаза, название баяти связано с именем внука Огуз-хана — Баята. Баяти отражают быт, жизнь, мировоззрение и духовность азербайджанского народа. Зачастую наши баяти становились основой для создания народных песен. Народом были сложены различные музыкальные композиции. Баяти — это лирические образцы, неразрывно связанные с музыкой. Начиная с начала прошлого века, баяти собирались и издавались. Баяти послужили источником для возникновения народных песен и напевов, развиваясь и формируясь с течением времени. Следует отметить, что упоминаемая в статье сказительница Ситара Муслюмлю, исполняя лирические отрывки в жанре баяти, привносит новое дыхание в устное народное творчество. Исполняя баяти в различных строфах, сказительница дает импульс для повторного исследования жанра баяти.

Ключевые слова: фольклор, баяти, родина, народ, Ситара Муслюмлю, лирика.

Giriş: Azərbaycan ədəbiyyatında qadın yaradıcı və söyləyicilər hər zaman olmuşdur. Dövrün müxtəlif illərində qadın söyləyicilərə rast gəlinir. Belə söyləyicilərdən biri də məhz Sitarə Müslümlüdür. O, Qarabağın Xocavənd bölgəsindəndir və folklorun zəngin lirikasına bələd olduğu sezilir. Söyləyici bayatıları ürəkdən, bütün hiss-həyəcanları ilə deyir, yaddaşını süzgəcdən keçirərək ortaya çıxarır. Söyləyici bayatıları deyərək onun subyektiv fikirləri, baş verən hadisələrə kəskin münasibəti açıq şəkildə görünür. Bu fikirlər təkcə söyləyicinin

deyil, həmçinin söyləyici ilə eyni həyatı yaşayan insanların da iç səsidir. Qısacası, söyləyicinin fikirləri fərdi fikirlər ümumi kollektiv fikirlərlə qarşılaşdırılaraq ümumiləşdirilmişdir.

Lirik növün bayatı janrının 7 hecalı olması göstərilə də, müəyyən araşdırmalar zamanı bayatların tək 7 hecadan ibarət olmadığını görürük. Belə qənaətə gəlmək olar ki, bayatlar sonradan vahid formaya salınmışdır. Bu səbəbdən 4-5-8-10-14 hecalı, misraları bir-birindən fərqlənən bayatılara rast gəlinir. Sitarə Müslümlünün bayatları da buna nümunə ola bilər:

“Bülbül mənəm, gül mənəm
Bülbül dili bilmənəm
Elə on iki bayram gəlsə, ay qardaş
Siz yadıma düşəndə
Mən heç vaxdı gülmənəm.”[1]

Azərbaycan xalq musiqisində xüsusilə, aşıq yaradıcılığında bayatılar mühüm yer tutur. Bayatılar keçmişdən bugünədək gələrək gələcək nəsillərə çatmış, sənətkarların ifa etməsiylə xalq musiqisinin zənginləşməsinə zəmin yaratmışdır. Şifahi xalq yaradıcılığında digər nümunələr kimi bayatların da müəllifi bilinmir, ancaq müstəsna hallarda müəllifi bilmək olur. Buna baxmayaraq, dildən-dilə keçən bayatların müəllifi unudulur. Bunları İlqar Cəmiləoğlu İmamverdiyevin “Azərbaycan musiqi kultüründə bayatılar-manilər” kitabında yazılan fikirlərlə sübut etmək olar. Azərbaycan şeirləri içərisində bayatların anonim olanları olmaqla yanaşı, müəllifləri bilinənləri də var. Bu səbəbdən bayatılara xalq bayatıları deyilir. Çox zaman bayatların müəllifləri ilk zamanlarda bilinsə də, sonradan müəlliflər də anonimləşməyə məruz qalır. [4, s.10]

Sitarə Müslümlünün söylədiyi bayatların heç biri 7 hecalı bayatı prinsiplərinə uyğun deyil və bayatların hər birində hecalar dəyişikdir. Söylənən bayatlar el-oba, vətən həsrəti və bala sevgisindən bəhs edir. Onun bayatlarından övlad itkisinin hər bir ana üçün nə qədər ağır və dözülməz sınaq olduğu duyulur. Vaxtsız övladını itirən ana oğlunun adını çəkib tez-tez xatırlayır, onu unutmadığını bildirir. Ürəyi qubar edən ana oğlu Adili özünə sirdaş, qardaş, arxa-dayaq bilir. Bayatılarda ana oğluyla danışır, əbədiləşdirərək özünə təsəlli axtarır. Sitarə xanım ürək ağrısıyla “Ay Adil”, “ay bala”, “ay qardaş” deyərək oğlunu çağırır, hər anında ona ehtiyacı olduğunu dilə gətirir:

“Gəl, gəl, gərəyimsən.
Hürümsən, mələyimsən
Həm yadıma düşürsən,
Ay Adil, ay qardaş, ay bala.
Həm də gərəyimsən.”[1]

Ümumiyyətlə, bayatılarda həsrət, nigaranlıq motivləri olduqca qüvvətlidir. İnsanın hiss və həyəcanları bayatının hər bir misrasına hoparaq dinləyicinin söyləyici

qədər həmin hissləri keçirməsinə, anlamasına şərait yaradır. Eləcə də, Sitarə Müslümlünün oğlu haqqında söylədiyi bayatıda bir ananın yaşadığı həyəcan, kövrəklik öz əksini tapıb. Ana övladını itirəndən sonra ürəyinin yara olduğunu, yaranın üstünün xal-xal olduğunu deyir. Sitarə xanım oğlu Adilin adını çəkərək o gedəndən bəri tək-cə ürəyinin yanmadığını deyib yanmayan hara var deyə sual edir. Bayatını ürək ağrısıyla deyən söyləyici bi ananın övladını unutmasının mümkün olmadığını, övlad itkisinin mənən insanı öldürdüyü fikrini çatdırır:

“Ürəyimdə yara var,
Üsdü xal-xal qar var.
Balam gedənnən bəri,
Adil gedənnən bəri
Görün, yanmamış hara var?”[1]

Bayatı insanın ağrı-acısını, məhəbbətini yüksək şəkildə tərənnüm edə bilən lirik janrdır. Belə ki, Sitarə Müslümlünün bir Azərbaycan qadını kimi vətəninə bağlılığı, elini-obasını bütöv görmək arzusu, övlad sevgisi bütün bayatlarında görünür. Müəllif vətənin torpaq itkisiylə barışmır, hər misrasında vətənə olan sevgisini açıqlayır. Bayatların çoxu Azərbaycan qadınının həyat və məişət tərzindən, hüquqsuzluğundan, çətinliklərindən, bəhs edilir. Burada qadınların maddi olmaqdan savayı mənəvi iztirablarına, arzularının ayaqlar altına alınmasına da yer verilir.[3, s.241]

Sitarə Müslümlünün bayatlarında vətən, nisgil, nigaranlıq bədii təsvirlərlə yığcam şəkildə təsvir edilib. Vətənin ikiyə bölünməsi, Arazın o tayda qalması, Qarabağ itkisi, qaçqınlıq dilə gətirilir. Müəllif Qarabağın doğmalarından ayrı qaldığı üçün bağın olmadığını, qara salxımın ağ olmadığını, hər kəsin el-obasından zorla ayrıldığını deyir. El-obasından ayrı düşənlərin ürəyi kədərlə dolduğu üçün ürəyləri yağ kimi sevincli ola bilməz. El-obadan ayrı düşənlər hərəsi bir tərəfdə vətən həsrətiylə qovuşacaqları günü gözləyir:

“Qarabağda bağ olmaz.
Qara salxım ağ olmaz.
El-obasını töküb gəlib
Hərəsi bir tərəfdə
Olannarın ürəyində yağ olmaz.”[1]

Azərbaycan ədəbiyyatında, eləcə də, yazılı ədəbiyyatda bayatı müəllifi hələ də mübahisə mövzusu olaraq qalır. Xalq içərisində deyilənlər dildən-dilə keçir və əsl müəllif unudulur, beləliklə fərqli folklor variantları yaranır. Sitarə Müslümlünün söylədiyi bəzi bayatlar nənə-babalardan eşitdikləri olsa da, bəzisinin özünə aid olduğu məlum olur. Söyləyicinin dilindən eşidilən bayatların bəzisinin müəllifi sual altındadır. Folklorun şifahi, kollektiv, ənənəvi, anonim kimi növləri olmasıyla bağlı fərqli mülahizələr var. Xalq yaradıcılığında konkret müəllif axtarmaq, fərdilik gözləmək olmaz, ona görə ki, şifahi yaradıcılıq mürəkkəb prosesə sahibdir. Ancaq

ənənəvilik, kollektivliklə bərabər, folklorlarda özünəməxsus subyektivlik mövcuddur. Subyektivlik deyerkən burada fərddən yox, ümumi subyektivlik nəzərdə tutulur. Hər bir şifahi nümunədə kollektivin ortaq dünyagörüşü, kollektiv-şəxsi mövqesi ifadə olunur. Beləliklə, lirik folklor nümunəsində rəngarəng subyektiv fikirlər ortaya çıxır. [2, s.162]

Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri yaddaşlarda qalaraq bugünə kimi gəlib çatmışdır, bəzi nümunələr isə qeydə alınmamış və beləliklə, zamanla unudularaq itib- batmışdır. Sitarə Müslümlü də eşitdiklərini uzun müddət yaddaşında saxlaya bilmişdir. Bunu da qeyd etmək olar ki, araşdırmaçı Mirzə Abbas Abbaszadə qadın folkloru haqqında “Arvad ağısı” adlı kitab yazmışdır. O, bayatı, ağı, haxışta kimi lirik janrların əsas yaradıcılarının qadın olduğunu söyləyir və hamısını bir adla “Arvad ağısı” kimi qeyd edir. Bu kitab elmi əsaslarla yazılan ilk qadın folklorunun nəşr edilən antologiyası, Mirzə Abbas Abbaszadə isə qadın folklorunun ilk toplu tərtibçisi hesab edilir. 1914-cü ildə Azərbaycan xalqının elmi əsaslarla dərc edilmiş toplusu, Ə.Abidin və Y.V.Çəmənəmilin qadın-ana folkloru haqqındakı düşüncələri inkişafın nəbzini tutaraq elmi baxımdan nə qədər irəli gördükləri təqdirəlayiqdir. M.M.Abbaszadənin qadın folkloruna xüsusi diqqəti və onlara aid nümunələri bir yerdə toplaması, folklorşünaslıqda qadın yaradıcılığının müstəqil mövzu kimi öyrənilməsinə əsas verir.[5, s.14]

Marağı cəlb edən faktlardan biri Sitarə Müslümlünün bəzi bayatılarında iqtibas müşahidə edilir. Sözü keçən bayatıda söyləyici vətəndən bəhs edir, el-obasının həsrətini çəkərək hüznənir. Doğma yurddan didərgün düşüb qaçqınlıq yaşamaq, el-obadan ayrı düşmək lirik lövhələrlə dinləyiciyə çatdırılır. Söyləyici iqtibas etməklə bayatının təsir gücünü artırır, ancaq burada qızılgül əvəzinə dağlar sözünü işlədir:

“Bu dağlar olmiyeydi
Saralıb solmiyeydi
Heç bu qaşqınnıx,
Didərginlik el-obadan
Qırx düşmək olmiyeydi.”[1] (söyləyici)

“Qızılgül olmayaydı
Saralıb solmayaydı
Bir ayrılıq bir ölüm
Heç biri olmayaydı.”[7](xalq bayatısı)

Söyləyicinin folklorla nə qədər bağlı olduğu dediyi bayatılardan aydın görünür. O, folklor nümunələrinə müraciət edərək bayatılarını bədii ifadə və təsvirlərlə zənginləşdirir. Sitarə Müslümlü başqa bir bayatısını da xalq bayatısına bənzədirək oylağım sözü əvəzinə otağım deyir:

“Bu dağlar dağımdı mənim
Qəm otağımdı mənim
Bu qaşqınnığ
Yaman çağımdı mənim” [1] (söyləyici)

“Dağlar dağımdı mənim
Qəm oylağımdı mənim
Dindirməyin qəmliyəm
Yaman çağımdı mənim”[6, s.405] (xalq bayatısı)

Söyləyici adətən, dinləyicinin marağını çəkəcək şəkildə özü haqqında məlumatları danışır. Bəzi söyləyicilər usta-yaradıcı və ya sadəcə həsevkar olurlar. Sitarə Müslümlünün müəyyən bayatları yaratma qabiliyyətinə sahib olduğu görünür və onu tək həvəskar söyləyici adlandırmaq olmaz. Professor, elmlər namizədi Füzuli Bayatıya görə, söyləyici tipləri söyləmə texnikasına, bacarığına, sənətkarlıq dərəcəsinə, estetik zövqünə görə iki usta və həvəskar qisminə bölünür. Nəticədə, bir tərəfdən mətni bilərək dinləyicinin tələb və arzusunu anlayan peşəkar söyləyici, digər tərəfdən söyləyiciliyi sadəcə həvəskarçasına yerinə yetirənlər vardır.[8, s.45]

Önemli məsələlərdən biri odur ki, söyləyicinin söyləmə müddətində müstəqilliyi nəzərə alınmalıdır. Füzuli Bayatın “Söyləyicinin müstəqilliyi yeni-yeni motivlər və süjetlərlə ölçülməz.”[8, s.44],-fikirlərinə əsaslanaraq söyləyici ilə dinləyicinin qarşılıqlı münasibətinə də diqqət etmək gərəkdir.

Nəticə: Söyləyici əsasən, dinləyicinin istəyinə görə folklorik nümunələrdə dəyişiklik edə bilər. Bu zaman fərdi subyektivlik kollektivin tələbinə uyğunlaşdırılmış olur. Ancaq tək bu deyil, ictimai hal-vəziyyət, hadisələr də əsas götürülür. Nümunələr elə şəkildə yaradılır ki, söyləyicinin hissləri dinləyiciyə ötürülmüş olur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Sitarə Müslümlü Bayram qızı, söyləyici, Xocavənd, 1930
2. Asif Hacı, Bayatı poetikası, Bakı, 2019, s.241
3. Paşa Əfəndiyev, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, Elm və təhsil, 2015, s.594
4. İlqar Cemiloğlu İmamverdiyev, Azərbaycan musiqi kultüründə bayatılar-manilər”, Ankara, Turkey, 2019, s.189
5. Mirzə Abbas Abbaszadə, Arvad ağısı, Səda, Bakı, 2004, s.58
6. Qarabağ: Folklor da bir tarixdir, III kitab, Bakı, 2012, s.468
7. <http://www.sozler.im>
8. Füzuli Bayat, Folklor dərsləri, Elm və təhsil, Bakı, 2012, s.424

Rəyçi: Professor Füzuli Bayat